

TOMASZ ZUZEK
BIBLIOTEKA KÓRNICKA

O PROWENIENCJI RĘKOPISU (NR 1399 I) Z BIBLIOTEKI KSIĄŻĄT CZARTORYSKICH W KRAKOWIE*

W zbiorach Biblioteki Książąt Czartoryskich w Krakowie pod sygn. 1399 I przechowywany jest niewielkich rozmiarów rękopis spisany w XV wieku, pt. *Charitopylax Anonymus, in quo epistolae ad Zbigneum Episc. Crac. 1422*¹, którego proveniencja nie była dotąd w pełni znana. Kodeks ten opisał ostatnio wileński badacz Stephen C. Rowell, który opublikował także jego zawartość². Ten anonimowy rękopis został spisany jedną ręką i liczy 62 strony formatu 10,5 × 15,2 cm. Analiza pisma, bardzo zresztą niestarannego, skłania do stwierdzenia, że pochodzi on z drugiej połowy XV wieku. Jest to rękopis tzw. ćwiczeniowy, powstały, zdaniem Rowella, jako rezultat dyktanda, a jego kompilator interesował się m.in. genealogią mazowieckich Piastów, misją Jana Kapistrana w Polsce oraz fundacją klasztoru bernardynów warszawskich. Uznano, że wywodził się on z otoczenia krakowsko-płockiego³. Proveniencja tego rękopisu sięgała dotąd jedynie początku XIX wieku, kiedy to Biblioteka Książąt Czartoryskich zakupiła go do zbiorów

* Artykuł powstał w ramach projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/05/N/HS3/01727 dla PAN Biblioteki Kórnickiej pt. „Rękopisy Kroniki Oliwskiej – szczegółowe badanie kodeksów i ustalenie ich filiacji”.

¹ *Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski Cracoviensis*, t. 2, scripsit Stanislaus Kutrzeba, Cracoviae 1908–1913, s. 198.

² Stephen C. Rowell, *Fifteenth-Century Poland–Lithuania in the Light of an Anonymous Kraków Notebook*, „Quaestiones Medii Aevi Novae” 2003, t. 8, s. 301–349.

³ Tamże, s. 302–306.

od historyka i bibliofila Tadeusza Czackiego (1765–1813). Ten z kolei wszedł w jego posiadanie w nieznanych okolicznościach⁴.

Możliwość ustalenia miejsca przechowywania tego rękopisu pojawiła się przy okazji odkrycia, jakiego dokonałem w badanym przeze mnie kodeksie, należą-cym niegdyś do rzymskich ksiąg Chigi, a przechowywanym obecnie w Bibliotece Apostolskiej w Watykanie pod sygn. Q II 51. Losy samego rękopisu oraz droga, jaką przebył on do Rzymu, nie są znane. Jest to foliant liczący 198 kart, spisany we Wrocławiu lub Nysie w latach 1517–1524, i zawiera w sobie głównie zbiór źródeł do historii Polski i Czech⁵. Rękopis ten posiada także nieliczne zapiski (a właściwie krótkie wypiski z innych dzieł) dokonane ręką z XVII wieku na k. 163r, 169r, 191r–v i 193v. Dotychczasowi badacze, którzy mieli okazję zapoznać się z jego treścią z autopsji, m.in.: Aleksander Przeździecki, Władysław Semkowicz, Jarosław Wenta czy Achille Coen, Bengt Löfstedt, Zdeňka Hledíková i Giulietta Giangrasso⁶, nie zwrócili uwagi na owe dopiski, zwłaszcza te z k. 191r–v. Informację o nich, jako jedyną, podała Anna Rutkowska-Płachcińska przy okazji wydania *Rocznika świętokrzyskiego*⁷. Opis ten zawiera jednak wyłącznie sam nagłówek, i to na dodatek z poważnym błędem. W związku z tym uważam za

⁴ Czacki nie nawiązał do tego rękopisu w swojej rozprawie *O prawach mazowieckich*, odczytanej w Krzemieńcu w 1811 roku. Na tej podstawie Rowell (s. 302) wysnuł wniosek, że w tymże roku Czacki jeszcze nie posiadał tego manuskryptu. Jednakże brak wzmianki o tym rękopisie przy ww. okazji nie przesądza jeszcze o tym, czy był on wówczas w posiadaniu Czackiego, czy też nie.

⁵ Szczegółową analizę zawartości tego kodeksu podają w pracy nt. rękopisów *Kroniki oliwskiej*, będącej obecnie w przygotowaniu.

⁶ Aleksander Przeździecki, *Wiadomość bibliograficzna o rękopismach zawierających w sobie rzeczy polskie, przejranych po niektórych bibliotekach i archiwach zagranicznych w latach 1846–1849*, Warszawa 1850, s. 89–93; opis poczyniony z autopsji przez Władysława Semkowicza, opublikował Marian Friedberg, zob. *Klejnoty Długoszowe*, oprac. Marian Friedberg, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” 1930, t. X, Kraków 1931, s. 6 i 8; Jarosław Wenta, *Dziejopisarstwo w klasztorze cysterskim w Oliwie na tle porównawczym*, „Studia Gdańskie” 1990, t. 7 [„Studia Oliwskie” 1], s. 23–24; Achille Coen, *Di una leggenda relativa alla nascita e alla gioventu di Constantino Magno*, Archivio della societa romana di Storia patria, 1880, t. 4, s. 16; Bengt Löfstedt, *Zum ‘Libellus de Constantino Magno eiusque matre Helena’*, „Aevum” 1981, t. LV, II, s. 327; Zdeňka Hledíková, *Rukopis vatikánské knihovny Chigi Q.II.51*, „Studie o rukopisech” 1995–1996, t. XXXI, s. 35–44; Giulietta Giangrasso, *Libellus de Constantino Magno eiusque matre Helena: la nascita di Costantino tra storia e leggenda*, Tarnuzze; Firenze 1999, „Per Verba: testi mediolani con traduzione”, 13, s. XX–XXI.

⁷ Zob. *Rocznik świętokrzyski*, wydała Anna Rutkowska-Płachcińska, [w:] *Monumenta Poloniae Historica series nova*, t. XII, Kraków 1996, s. XLIV–XLVIII. Wydawczyni nie знаła jednak rękopisu Q II 51 z autopsji, lecz korzystała z cudzego opisu. Niestety badaczka nie podała autora, sygnatury ani miejsca przechowywania wykorzystanego przez nią maszynopisu. Należy założyć, że chodzi o tzw. teki rzymskie przechowywane w Bibliotece PAU i PAN w Krakowie, a opis ten powstał pod koniec lat 20. XX wieku podczas jednej z Ekspedycji Rzymskich organizowanych przez PAU, zob. *Sprawozdanie z czynności i wydawnictw Polskiej Akademii Umiejętności od czerwca 1928 do czerwca 1929*, „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności” 1929, R. 1928, Kraków 1930, s. 27.

konieczne, aby przedstawić w tym miejscu pełną zawartość karty numer 191, na której znajdują się następujące zapiski:

strona *recto* od góry: notka *Ex Rerum Memorabilium Paraleipomena cuiusdam Anonymi*, a poniżej wspomniany nagłówek: *Ex libello quodam vetusto manuscripto in Bibliotheca Fratrum Minorum obs. Varsaviae in conventu sanctae Annae* – za którą następuje odpis korespondencji pomiędzy Zbigniewem Oleśnickim i Janem Kapistranem w sprawie przyjazdu tego drugiego do Krakowa. Pod listem kardynała znajduje się data 1452 rok, błędnie poprawiona na 1482 rok:

1. k. 191r – *Cardinali episcopus Cracoviensis Patri Johanni Capistrano*
2. k. 191r – *Responsio patris Johannis de Capistrano episcopo Cracoviensi et regi Cazimiro*
3. k. 191r–v – *Huiusmodi in littera prima cardinalis ipsi Capistrano in petitionem ipsum in Poloniam dicit...*

Pozycje nr 1 i 3 to *de facto* dwa fragmenty jednego listu kardynała Zbigniewa Oleśnickiego do Jana Kapistrana z 15 kwietnia 1452 roku (pełny tekst tego listu opublikował później Lucas Wadding⁸). Kopista urywa tekst po ok. 1/5 długości i kończy go skróconą datacją: *Datum anno Domini etc. Sandomiriae 1452*. Następnie podaje początkowy fragment innego listu, będącego odpowiedzią Jana Kapistrana na listy kardynała Oleśnickiego oraz króla Kazimierza Jagiellończyka, po czym ponownie urywa tekst i powraca do treści pierwszego listu, opuszczając od miejsca, w którym zakończył odpis nr 1, kolejny sporych rozmiarów fragment tekstu i zaczyna odpis nr 3 dopiero od słów: *sed occurrit menti...* W odpisie tym brakuje obszernego fragmentu z zakończenia. Identyczne odpisy wszystkich skróconych listów znajdują się w rękopisie Biblioteki Książąt Czartoryskich sygn. 1399 I na stronach 39 i 42–45. Z tego właśnie rękopisu wydał je Stephen C. Rowell⁹. O istnieniu tych odpisów w rękopisie watykańskim nie było dotychczas wiadomo, gdyż, poza wymienieniem przez Annę Rutkowską-Płachcińską nagłówka: *Ex libello...*, żaden z badaczy nie podał, że poniżej znajduje się treść ww. listów. Być może wpływ na to miało bardzo niestaranne, a przez to mało czytelne pismo z XVII wieku w rękopisie watykańskim, które nie zachęcało do szczegółowej analizy tych zapisek – A. Rutkowska-Płachcińska zamiast nazwy „Varsaviae” podała „Varlanie”¹⁰. Kolacjonując treść wszystkich listów z rękopisu watykańskiego z treścią listów z rękopisu BCzart. sygn. 1399 I oraz biorąc pod uwagę pozostałe przesłanki, doszedłem do wniosku, że odpisu dokonano bezpośrednio z rękopisu

⁸ Lukas Wadding, *Annales Minorum Seu Trium Ordinum A S. Francisco Institutorum*, Tomus XII, Editio secunda, locupletior, et accuratior Opera, Et Studio ... Josephi Mariae Fonseca Ab Eborae, Romae 1735, s. 138–139.

⁹ Zob. Stephen C. Rowell, *Fifteenth-Century...*, s. 336–338 (nr 30, 34 i 35).

¹⁰ *Rocznik świętokrzyski*, s. XLVIII.

Czartoryskich¹¹. Świadczą o tym identyczna treść, układ odpisu, rozczłonkowanie listu Oleśnickiego, takie same abrewiacje, nazwy własne i puste miejsca w tekście¹². Poza tym podane przez skrybę w nagłówku źródło kopiowanego tekstu: *Ex libello quodam vetusto manuscripto in Bibliotheca Fratrum Minorum obs. Varsaviae in conventu sanctae Annae*, idealnie odpowiada cechom malutkiego rękopisu Czartoryskich – jest to niewielka książeczka o wymiarach jedynie 10,5 × 15,2 cm. Z kolei okrojenie i rozczłonkowanie listu kardynała Oleśnickiego wynika zapewne z funkcji, jaką pełnił ten rękopis – nie był kopiariuszem, tylko egzemplarzem ćwiczeniowym do dyktand.

Informacja o źródle odpisu listów, zawarta w rękopisie watykańskim, pozwoliła zatem na ustalenie proveniencji rękopisu Biblioteki Książąt Czartoryskich sygn. 1399 I: w XVII wieku znajdował się on w klasztorze franciszkanów surowszej reguły (Zakon Braci Mniejszych Obserwantów, w Polsce nazywanych bernardynami), pod wezwaniem św. Anny w Warszawie. Najprawdopodobniej był on tam od czasu fundacji klasztoru w 1454 roku przez księżnę mazowiecką Annę z Holszańskich kniaziównę kijowską, wdowę po Bolesławie III księciu mazowieckim. W tym świetle wydaje się być w pełni uzasadniony krąg zainteresowań kompilatora rękopisu genealogią mazowieckich Piastów wyłącznie do wnuka ks. Anny – Konrada Rudego (ok. 1448–1503) oraz Janem Kapistranem, uczniem św. Benedykta ze Sieny, który, działając w Krakowie w 1453/54 roku, doprowadził do powstania drugiej placówki obserwantów w Polsce, ulokowanej właśnie w Warszawie. Księżna Anna, będąc w Krakowie na zaślubinach Kazimierza Jagiellończyka z Elżbietą Austriaczką, pozostając pod wrażeniem kazań i osobistego uroku świętości Kapistrana, postanowiła ufundować klasztor w Warszawie. W tym celu zwróciła się osobiście do Jana Kapistrana z prośbą o wysłanie kilku braci z krakowskiego klasztoru na Mazowsze. Ten zgodził się na wysłanie sześciu zakonników, a nie bez znaczenia jest fakt, że wśród bernardynów krakowskich byli przeważnie bracia wywodzący się ze środowiska akademickiego¹³. Należy założyć, że poza księgami liturgicznymi zabrali oni ze sobą także jakieś prywatne rękopisy. To właśnie w jednym z pierwszych braci, przybyłym do klasztoru warszawskiego z Krakowa, należy upatrywać autora tego manuskryptu, sporządzonego niewątpliwie na Uniwersytecie Krakowskim. Zainteresowanie kompilatora również sprawami płockimi wytłumaczyć można, poza osobą fundatorki księżnej mazowieckiej Anny, także tym, że niektóre z jej zobowiązań fundacyjnych w kościele kolegiackim pomagał zrealizować biskup

¹¹ Przy okazji porównałem treść tych listów z rękopisu Czartoryskich z wydaniem Rowella, który, jak się okazało, publikując je popełnił niestety kilka błędów, głównie przy rozwiązaniu skróconych wyrazów. Wykaz różnic w odczycie tekstu podaję na końcu artykułu.

¹² O lokalizacji pustych miejsc zob. Stephen C. Rowell, *Fifteenth-Century...*, s. 338, przyp. 158 i 159.

¹³ Wiesław F. Murawiec OFM, *Bernardyni warszawscy, dzieje klasztoru Św. Anny w Warszawie 1454–1864*, Kraków 1973, s. 12–15.

płocki¹⁴. Być może w ręce Czackiego manuskrypt ten trafił w okresie po trzecim rozbiore Polski, kiedy to w 1801 roku na klasztor spadły pruskie represje za udział w insurekcji kościuszkowskiej. Wówczas w klasztorze św. Anny „jakby w koszarach panoszyli się tu pruscy żołnierze”¹⁵. W tych latach, tj. 1801–1802, Tadeusz Czacki podróżował po Prusach, wertując liczne księgozbiory i kupując wiele rękopisów i druków¹⁶. Do Warszawy powrócił w lecie 1802 roku i niewykluczone, że to właśnie wtedy nabył on tam niniejszy manuskrypt.

Różnice w tekście trzech listów pomiędzy wydaniem Rowella a rękopisem Czartoryskich:

Rowell nr 30, s. 336:	BCzart sygn. 1399 I, s. 39:
<i>in Polonie regnum <u>et</u> diocesim meam</i>	<i>in Polonie regnum <u>ut</u> diocesim meam;</i>
<i>oras <u>dignitareris</u> per <u>nomen</u> domini <u>huc</u> obestatus</i>	<i>oras <u>dignareris</u> per <u>nominis</u> domini <u>Ihesu</u> obtestatus;</i>
<i>fidei <u>negocio</u> te occupatum ad veniendum <u>huc</u> invitare</i>	<i>fidei <u>negociis</u> te occupatum ad veniendum <u>hunc</u> invitare</i>
Rowell nr 34, s. 337:	BCzart sygn. 1399 I, s. 42:
<i>quas per <u>principem</u> Ungarie Ladislaum</i>	<i>quas per <u>fratrem</u> Ungarie Ladislaum;</i>
<i>in meo proposito <u>compertus</u> ad tuas</i>	<i>in meo proposito <u>confirmatus</u> ad tuas;</i>
<i>tibi et <u>sereno</u> domino regi <u>se</u> te memoriam</i>	<i>tibi et <u>serenissimo</u> domino regi <u>facte</u> memoriam.</i>

¹⁴ Tamże, s. 14.

¹⁵ Tamże, s. 171–172.

¹⁶ Antoni Knot, *Czacki Tadeusz (1765–1813)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. IV, Kraków 1938, s. 145.

<u>Rowell nr 35, s. 337–338:</u>	<u>BCzart sygn. 1399 I, s. 42–45:</u>
<i>sed occurrit menti <u>ad</u> archisinagoge</i>	<i>sed occurrit menti <u>illud</u> archisinagoge;</i>
<i>personam meam affectu <u>asseras</u> proficisci</i>	<i>personam meam affectu <u>afferas</u> proficisci;</i>
<i>apud <u>p̄yūm</u> dominum pro salute Polonie</i>	<i>apud <u>p̄yssimum</u> dominum pro salute Polonie</i>
<i>mensis non <u>nega</u>; cum scias Christum</i>	<i>mensis non <u>negatum</u> scias Christum;</i>
<i>quod si <u>Hei</u> baculi</i>	<i>quod si <u>Heli</u> baculi;</i>
<i>medici suffragio <u>indigit</u></i>	<i>medici suffragio <u>indiget</u>.</i>

BIBLIOGRAFIA

- Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski Cracoviensis*, vol. 2, scripsit Stanislaus Kutrzeba, Cracoviae 1908–1913.
- Coen Achille, *Di una leggenda relativa alla nascita e alla gioventu di Constantino Magno*, Archivio della societa romana di Storia patria, 1880, vol. 4.
- Giangrasso Giulietta, *Libellus de Constantino Magno eiusque matre Helena: la nascita di Costantino tra storia e leggenda*, Tavarnuzze; Firenze 1999 „Per Verba: testi mediolani con traduzione”, 13.
- Hlediková Zdeňka, *Rukopis vatikánské knihovny Chigi Q.II.51*, „Studie o rukopisech” 1995–1996, XXXI.
- Klejnoty Długoszowe*, opracował Marian Friedberg, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” 1930, t. X, Kraków 1931.
- Knot Antoni, *Czacki Tadeusz (1765–1813)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. IV, Kraków 1938.
- Löfstedt Bengt, *Zum „Libellus de Constantino Magno eiusque matre Helena”*, „Aevum” 1981, LV, II.
- Murawiec Wiesław Franciszek OFM, *Bernardyni warszawscy, dzieje klasztoru Św. Anny w Warszawie 1454–1864*, Kraków 1973.
- Przeździecki Aleksander, *Wiadomość bibliograficzna o rękopismach zawierających w sobie rzeczy polskie, przejranych po niektórych bibliotekach i archiwach zagranicznych w latach 1846–1849*, Warszawa 1850.
- Rocznik świętokrzyski*, wydała Anna Rutkowska-Płachcińska, [w:] „Monumenta Poloniae Historica series nova”, t. XII, Kraków 1996.
- Rowell Stephen Christopher, *Fifteenth-Century Poland-Lithuania in the Light of an Anonymous Kraków Notebook*, „Quaestiones Mediaevi Novae” 2003, t. 8.

Sprawozdanie z czynności i wydawnictw Polskiej Akademii Umiejętności od czerwca 1928 do czerwca 1929, „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności”, R. 1928/1929, Kraków 1930.

Wadding Luca, *Annales Minorum Seu Trium Ordinum A S. Francisco Institutorum*, Tomus XII, Editio secunda, locupletior, et accuratior Opera, Et Studio ... Josephi Mariae Fonseca Ab Eborae, Romae 1735.

Wenta Jarosław, *Dziejopisarstwo w klasztorze cysterskim w Oliwie na tle porównawczym*, „Studia Gdańskie” 1990, t. 7, „Studia Oliwskie”, 1.

ABSTRACT

TOMASZ ZUZEK

ON THE PROVENANCE OF MANUSCRIPT (NO. 1399 I) FROM THE PRINCES CZARTORYSKI LIBRARY IN KRAKOW

The discovery of a seventeenth-century duplicate copy of two letters (one written by Cardinal Zbigniew Oleśnicki to John of Capistrano on 15.04.1452, and the latter's reply to the Cardinal and King Casimir Jagiellonian) on sheet 191 of the manuscript marked Chigi Q II 51 kept in the Vatican Apostolic Library, made it possible to determine the previously unknown provenance of the manuscript marked 1399 I from the Princes Czartoryski Library. As a result of an analysis of the content and the layout of the duplicate copy, it was established that the text from sheet 191 was copied directly from the manuscript kept in the Princes Czartoryski Library. The Chigi manuscript contains information on the source of the duplicate: a manuscript kept in St. Anne's Franciscan friars monastery in Warsaw. Therefore, the monastery should be recognised as the place in which the Princes Czartoryski Library manuscript marked 1399 I was kept in the 17th century. It ended up there in the second half of the 15th century, soon after the monastery was founded, and was most probably kept there as long as until the beginning of the 19th century, when it was purchased by Tadeusz Czacki.